

SZENTE VARGA MÓNICA

Magyar zsidók Mexikóban (1920-1950)

A magyar bevándorlók többsége az 1920 és 1950 közötti három évtized alatt érkezett Mexikóba. Vándorlásuk körülményeinek és általános ismérveinek tanulmányozása végett a szerző egy megközelítőleg 1100 főt magába foglaló adatbázist készített az *Archivo General de la Nación*, Mexikóváros (AGN) iratanyagából.¹ A vallási felekezet 763 esetben ismert, ebből 43% izraelita. Jelen tanulmány ezen 325 zsidó származású magyar emigránsról íródott;² elsősorban statisztikai szempontból.³

Érkezők

A magyar ajkú zsidók Mexikóba vándorlása nem volt egyenletes a vizsgált időszakban. A húszas évek első felében a hatósági adatok alapján csak kevesen érkeztek, annak ellenére, hogy épp ezekben az években jelentek meg tömegesen Mexikóban az európai bevándorlók. Sokan azok közül, akik kívül rekedtek az Amerikai Egyesült Államok határain az újonnan

¹ A szerző felhasználta mind a migrációs kártyákat, mind a mexikói állampolgárságot kérelmező iratokat, illetve az azokon szereplő kereszthivatkozásokat is, hogy a mexikói magyarságról átfogóbb képet adhasson.

² Hernández Jiménez, Luis Enrique: *La inmigración ashkenazita en cifras*, en: Carreño, Gloria: *Pasaporte a la esperanza* tanulmányában 287 fő szerepel. A különbség feltehetően abból adódik, hogy jelen esetben a szerző a mexikói állampolgárságot kérelmező iratokat is figyelembe vette.

³ A közösség minden bizonnyal nagyobb volt, de egy statisztikai elemzés csakis regisztrált adatokra épülhet.

bevezetett kvótarendszer miatt (1921, 1924), úgy gondolták, hogy Mexikóból könnyebben eljuthatnak álmaik földjére.

– *Miért pont Mexikó?*

– *Mindjárt mondom. ... Azért mert apukám Amerikába akart jönni, Amerikába.*

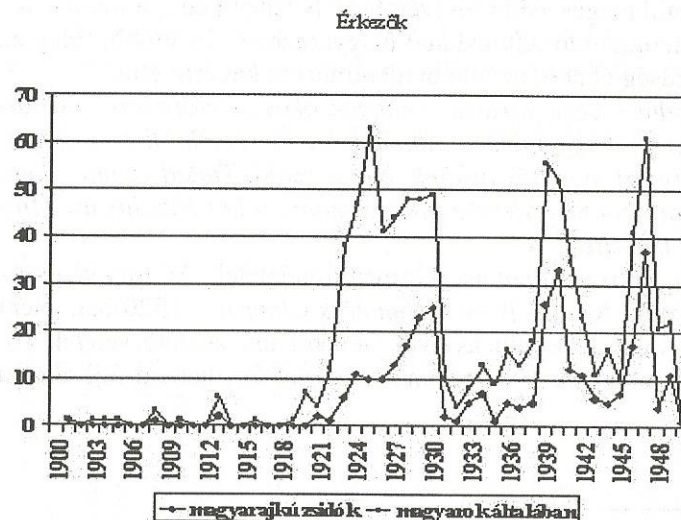
– *Az Amerikai Egyesült Államokba?*

– *Igen, de hát a kvóta. Várni kellett. Így aztán Mexikó.*⁴

A magyarajkú zsidók az évtized második felében kezdtek nagyobb számban Mexikóba érkezni, a belpolitikai problémák – Cristero-felkelés – és az 1927-től megjelenő bevándorlást szigorító intézkedések ellenére. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy ezek a korlátozások a húszas években csak a kétkezi munkásokat érintették, s a vizsgált 325 bevándorló döntő többsége a kereskedelmi és szolgáltató szektorban dolgozott, illetve diplomás volt. Az első bevándorlási hullám 1929-30-ban tetőzött. A harmincas évek első felében a Mexikóba érkezők száma minimálisra csökkent az anyagi lehetőségek szűkössége, és tágabb értelemben a gazdasági világválság miatt. A bevándorlás aránya egészen az évtized végéig alacsony maradt a mexikói korlátozó intézkedések hatására, amelyek közt 1934-től szerepelt a zsidó bevándorlás teljes tiltása. A harmincas években mégis érkeztek magyar ajkú zsidók Mexikóba, elsősorban olyanok, akik már kint élő rokonaikhoz csatlakoztak. A bevándorlók száma 1939-40-ben ugrásszerűen megnőtt, az európai helyzet, s ezzel összefüggésben a rugalmasabb mexikói bevándorlási politika révén. A negyvenes évek első felében újabb mélypont következett, ami a határátlépési és általánosságban az utazási nehézségekkel és természetesen a háború előre haladtával magyarázható. Mexikó és Magyarország a konfliktusban ellentétes oldalon foglaltak helyet, s Mexikóban is kialakítottak – egyesült államokbeli példa alapján, de sokkal mérsékeltébb léptékben – internálólhelyeket, ahova olyan, a

központi hatalmak országaiból származók⁵ kerültek, akik a mexikói tengerparton illetve az országhatárok közelében éltek. A magyar származású zsidó bevándorlók utolsó nagyobb csoportja csak a háború után, 1946-47-ben érte el Mexikó partjait; Magyarországot elsősorban a belpolitikai helyzet miatt kényszerültek elhagyni.

Összességében elmondható, hogy a vizsgált időszakban a Mexikóba irányuló magyar zsidó bevándorlás hullámszerű; az évtizedek első felében általában alacsony, második részében pedig magasabb számértékek jellemzik.

Belpolitikai helyzet

A kivándorlás fő mozgatórugója a magyar belpolitikai helyzet volt, s nem a Mexikó iránt érzett szimpátia, hiszen a

⁵ A mexikói izraelita szervezetek központi bizottsága (Comité Central Israelita de México) közbenjár annak érdekében, hogy ne nyilvánítsák ellenséges országok állampolgárainak a központi hatalmak területeiről elvándorolt zsidókat.

⁴ Violeta Kleinnel beszélget a szerző, 2003. március 4.

magyarországi Mexikó-kép a vizsgált időszakban inkább negatív. A kivándorlás így elsősorban a push tényezőkhöz köthető.

Mexikóról nem tudtunk semmi mást, mint hogy van egy Popocatepetl nevű hegy, néhány folyó, meg sok pisztolyos ember és forradalom.⁶

... vademberek, elmaradottak, fegyverrel mennek a parlamentbe, s ha nem tetszik nekik a beszéd, akkor: Puff!⁷

A húszas években megerősödtek Magyarországon az antiszemita érzelmek, ami egyrészt a Tanácsköztársaság vezetésében való magas zsidó részvétellel,⁸ részben pedig a munkaerőpiacon uralkodó túlkínálattal magyarázható. Ez utóbbi főleg az értelmiségieket és az állami alkalmazottakat érintette.⁹

Apám – béke poraira – nagyon okos és előrelátó volt. Rájött arra, hogy minket otthon nem szeretnek. Ezt te tudod. Mindig azt mondták nekünk, büdös zsidó. Tudod ez mit jelent. Amikor azonban ideérkezett Mexikóba, ő lett Nicolás úr. Mindenki tisztelte.¹⁰

Az antiszemitizmust kormányrendeletek és törvények is tükrözték. Az első ilyen – Numerus Clausus – 1920-ban jelent meg, s ezt a harmincas évek végétől ún. zsidótörvények követték, amelyek 1939-től már nem vallási, hanem faji alapon álltak.

⁶ Archivo de Historia Oral, Mexikóváros, Irene Mogyoróssal beszélget Raquel Edelson

⁷ Archivo de Historia Oral, Mexikóváros, Carlota Fehérrel beszélget Alicia Backal

⁸ Valószínűsíthetően a zsidó népbiztosok és népbiztoshelyettesek aránya 70-75% körül mozgott, en: Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*, Budapest, Osiris 1999, 122

⁹ Sok magyar, aki eredetileg az állami bürokráciában dolgozott, Trianon után visszavándorolt Magyarországra, mert az utódállamokban nem jutott munkához.

¹⁰ Violeta Kleinnel beszélget szerző, 2003. március 4.

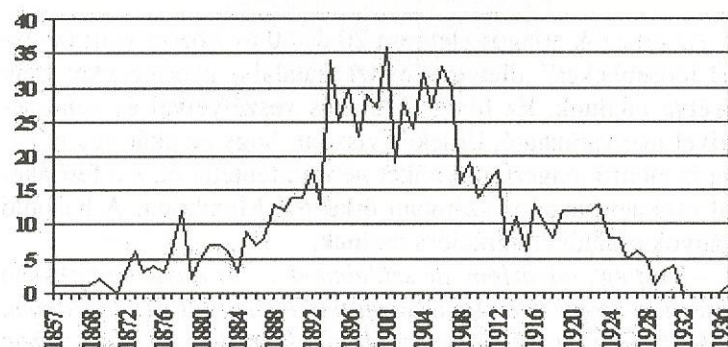
– Akkor ön testvére hívására érkezett Mexikóba, s nem pedig azért mert az otthoni helyzet rákényszerítette?

– Nem, nem volt semmi kényszer. Bár már abban az időben megjelentek az első antiszemita törvények, mint a Numerus Clausus.¹¹

Születések

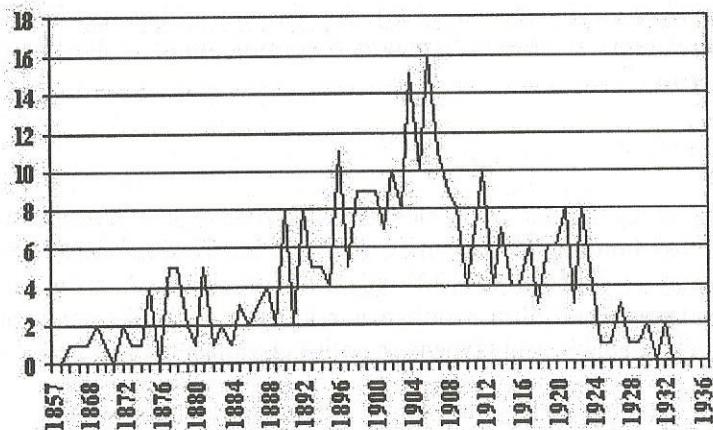
A magyar ajkú zsidó bevándorlók többsége – hasonlóan más volt honfitársukhoz – még a Monarchia idejében született, elsősorban az 1896 és 1907 közötti időszakban. A születési eloszlást mutató ábra azonban a zsidó bevándorlók esetében szabálytalanabb, ami távozásuk politikai-vallási okait sejteti.

Születési eloszlás (magyar bevándorlók általában)

¹¹ Archivo de Historia Oral, Mexikóváros, Irene Mogyoróssal beszélget Raquel Edelson

Születési eloszlás (magyarajkú zsidó bevándorlók)

Az érkezők átlagos életkora 20 és 40 év között volt; 60 évnél idősebbeket¹² illetve 9 évnél fiatalabb gyermekeket csak elvétve találunk. Ez főleg az utazás veszélyeivel és nehézségeivel magyarázható. Érdekes viszont, hogy az akár egy hónapig is eltartó tengeri út a nőket nem rettentette el, s a férfiakéval csaknem azonos számban érkeztek Mexikóba. A hasonló arányok családi emigrációra utalnak.

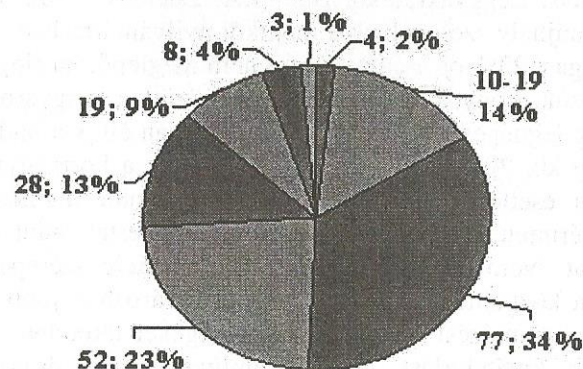
– Volt egy udvarlóm, de szüleimnek ... az anyukámnak nem tetszett, a lánytestvéreimnek sem tetszett ... volt egy barátnőm, s ez a barátnő egy nap megkérdezte tőlem: te nem akarsz, nem akarsz Mexikóba menni, ott sok zsidó fiú van, aki feleséget szeretne.

¹² 1930-ban Magyarországon a születéskor várható élettartam 50, 1941-ben 57 év, így a 60 évnél idősebbek aránya már a magyar lakosságon belül is alacsony volt, en: Romsics, 186

– [...] Akkor ön a leendő férjét a Magyarországon élő családján keresztül ismerte meg?

– Igen.¹³

Belépési életkor (magyarajkú zsidók)

Születések¹⁴

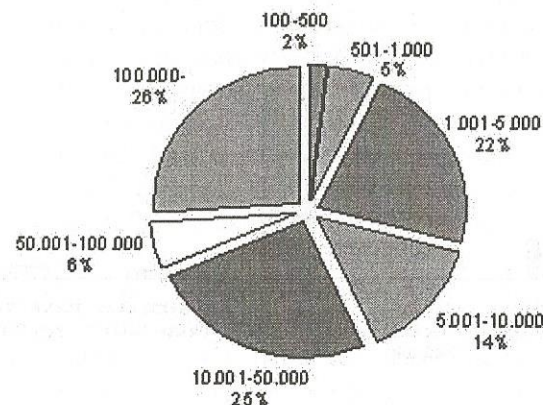
A mexikói iratokban szereplő születési helyek nagyon sokszínűek, összesen 45 megyét érintenek. A kivándorlók többsége azonban Budapestről illetve az ország keleti, hagyományosan szegényebb és fejletlenebb régióiból származott. Kilenc északkeleti megye adta a kivándorlók 36%-át, s közülük

¹³ Archivo de Historia Oral, Mexikóváros, Carlota Fehérrel beszélget Alicia Backal

¹⁴ Mivel a leendő kivándorlók legnépesebb csoportja a századforduló környékén született, a szerző az 1900-as népszámlálási adatok és megyehatárok alapján számolt.

Zemplén egymaga 17%-ot. Ha a születési helyek lakosságát vizsgáljuk, szembeötlő, hogy három kategória dominál: az 1 000 és 5 000, a 10 000 és 50 000 főt számláló települések, illetve a 100 000 főnél nagyobbak. Arányuk egyenként 25-25% körül mozog. Az utolsó egynegyed pedig a többi kategória között oszlik meg. Méretük ellenére a születési helyek többsége város, így a leendő kivándorlókban közös volt a városi vonás. Leggyakrabban Budapest, Edelény,¹⁵ Miskolc és Sátoraljaújhely szerepelnek a mexikói nyilvántartásban. Budapest magas, 23%-os aránnyal, ami nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a két világháború között a magyarországi zsidóság legnépesebb csoportja a fővárosban élt, s a budapesti lakosság kb. 20%-át alkotta,¹⁶ illetve, hogy a kormányrendeletek és esetleges diszkriminatív, antiszemita intézkedések inkább érintették a politikai centrum Budapestet, mint a provinciákat. Nem elhanyagolható a centralizáció szerepe sem, hiszen a központosítás azáltal hogy a fővárosban jobb információs, ügyintézési és utazási lehetőségeket teremtett, elősegítette a kivándorlást. A már említett három északkelet-magyarországi település egyenként a kivándorlók kb. 5%-át adta, s mindegyik esetben családi migrációs láncról beszélhetünk: Edelényben a Mogyorós, Salamonovits és Weinstein, Miskolcon a Frei és Schwarcz, Sátoraljaújhelyen pedig a Stern családok.

A születési helyek lakossága

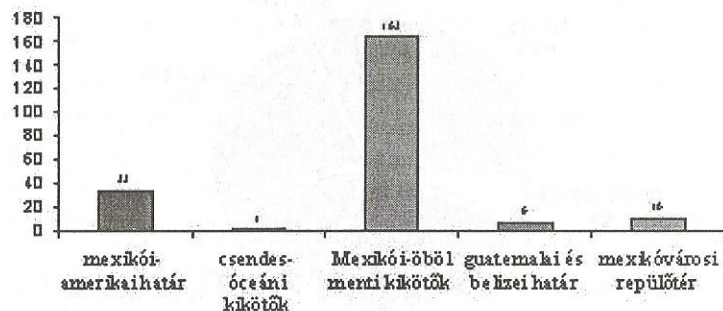
Belépés Mexikóba

A kivándorlók hosszabb tengeri út után, többségükben Veracruz kikötőjén keresztül léptek Mexikó földjére. Egyesek az Amerikai Egyesült Államok területéről érkeztek. A vizsgált időszakban a mexikói-guatemalai és a mexikói-belizei határ, a csendes-óceáni kikötők és a mexikóvárosi repülőtér forgalma elhanyagolható a magyar ajkú zsidó bevándorlók esetében.

¹⁵ Edelény ez elemzett időszakban még nem város, sőt meglehősen kicsiny település volt, lakossága 1900-ban alig haladta meg a 2000 főt. A kivándorlás itt elsősorban a helyi bányák bezárására, s az ezt követő magas munkanélküliségre illetve a beszűkülő anyagi lehetőségekre vezethető vissza.

¹⁶ Romsics, 187-188

Belépés

Mexikói lakhely

A vizsgált 325 személy több mint 90%-a a fővárosban, elsősorban a történelmi belvárosban telepedett le. Igen sokan a Honduras, Bolívar és San Juan de Letrán utcák egyikét választották. A harmincas években ugyanakkor megindult a külső kerületekbe költözködés, s ez idővel szétszórta a bevándorlókat, lazította a már fennálló kötelékeket.

Közösségi élet

A közösségi élet kialakulását elősegítették a családi és baráti kapcsolatok, a közös vallás, nyelv, eredet és migrációs tapasztalat, és a mexikói körülmények. Az újonnan érkezetteknek hasonló adaptációs, nyelvi és egzisztenciális nehézségekkel kellett megküzdeniük. Mindezek, illetve az, hogy a bevándorlók egy városban, sőt legtöbbször egy városrészben

laktak, segítették az egymásra találást és az összefogást. 1920 és 1950 között több magyar egyesület alakult Mexikóban (*Magyar Segítő Egyesület, Magyar Kultur Egylet, Mexico D.F., Pannónia* stb.), zsidó származású tagjaiknak száma azonban – jelenleg még – ismeretlen. Bizonyíthatóan sok magyar ajkú zsidó vett részt viszont az egyik legfontosabb szervezet, a *Szabad Magyarság*¹⁷ munkájában, amely a negyvenes években alakult antifasiszta céllal.¹⁸ Mexikóvárosban saját, magyar nyelvű havilapot adott ki, *Szabad Magyarság / Hungría Libre*¹⁹ címmel. Az összmagyarság átkarolását kívánó szervezetek mellett, alakultak szűkebb csoportok is, például vallási alapon. A magyar ajkú zsidók mexikói szervezete az *Emuna* (Hit) volt. 1942-ben létesült, s nyolc évvel később 178 taggal bírt. Magyar nyelvű információs boletint adott ki.²⁰ Jellemezték karitatív akciók, például bazárok, illetve kulturális és szociális tevékenységek is, ez utóbbiak főleg a háború után.²¹ Tagjai gyakran gyűltek össze előadásokra, kerekasztal-beszélgetésekre vagy egy jó bridzspartira. Mindehhez az *Emuna* saját székhellyel rendelkezett (Puebla 212, Col. Roma, D.F.²²), ami egészen a legutóbbi évekig működött.

Az igazság az, hogy én inkább a közösségről beszélek, szóval a magyarok nagyon beolvadtak ... A magyar zsidó közösség nem különült el, hanem a mexikói zsidó közösség részévé vált. Először még valaki magyar, más meg más európai nemzetből való. De most már mindenki sokkal inkább mexikói, mint magyar, vagy lengyel, vagy orosz. Ezek a kategóriák már nem léteznek. Akik a bevándorlók közül még életben vannak,

¹⁷ (1941-46) Elnök: Weinstock Vilmos, alelnök: Eibenschütz Jenő, főtitkár: Tamás Aladár.

¹⁸ A választmányi tagok megközelítőleg kétharmada zsidó származású volt.

¹⁹ 1942 június - 1946 május.

²⁰ *Enciclopedia Judaica Castellana*, 446

²¹ Eduardo Luis Feherrel beszélget szerző, 2003. március 3.

²² Erica Mogyorós levele a szerzőnek, 2004. január 21.

már hosszú évek óta itt laknak Mexikóban. A leszármazottak pedig, tehát a második és a harmadik generáció, már új utakat keresnek.²³

Az asszimiláció illetve az, hogy részben újonnan érkezők hiányában, részben a halálozások miatt a huszadik század második felében a mexikói magyar ajkú zsidók száma jelentősen megcsappant, azt eredményezték, hogy a vizsgált személyek nagyobb entitásokba olvadtak be, mint például a mexikói zsidó közösség, vagy általánosságban a mexikói társadalom.²⁴

²³ Magda Weissbergerrel beszélget a szerző, 2003. február 28.

²⁴ Szeretnék ezúton is köszönetet mondani a Stern és Feher családoknak, Erica Mogyorósnak, a mexikóvárosi Centro Ashkenazí de México kutatóközpontnak, és természetesen Maty Sommernek lan-
kadatlan támogatásukért és önzetlen segítségükért.

Források és bibliográfia

Archivo de Historia Oral de la Universidad Hebrea de Jerusalén, Mexikóváros:

Carlota Fehérrel beszélget Alicia Backal

Irene Mogyoróssal beszélget Raquel Edelson

Babani, Isaac (ed): *Enciclopedia Judaica Castellana*. México, Editorial Enciclopedia Judaica Castellana 1949-50, V. kötet: 529-549, VII. kötet: 435-466

Gojman de Backal, Alicia (ed): *Generaciones Judías en México. La Kehilá Ashkenazí (1922-1992)*, México, Comunidad Ashkenazí de México 1993

Gojman de Backal, Alicia (ed): *Testimonios de Historia Oral de Judíos en México*, México, Universidad Hebrea de Jerusalén 1990

Romsics, Ignác: *Magyarország története a XX. században*, Budapest, Osiris 1999

Szente Varga, Mónika: *Emigración húngara a México (1900-1950)*, en: Opatrný, Josef (ed): *Ibero-Americana Pragensia - Supplementum 10/2002*, 119-137.